

Карынов Ч.К.

**ЭМГЕК ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ СОЦИАЛДЫК ӨНӨКТӨШТҮКТҮН
ОРДУ ЖАНА МААНИСИ**

Карынов Ч.К.

**МЕСТО И ЗНАЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА
В СФЕРЕ ТРУДА**

Ch.K. Karynov

**PLACE AND IMPORTANCE OF SOCIAL PARTNERSHIP
IN THE SPHERE OF LABOR**

УДК: 349.2

Бул макалада автор социалдык өнөктөштүктүн укуктук жактан жөнгө салуунун маани-маңызын, коомдогу эмгек мамилелерин рынок шартында, тараптардын кызыкчылыктар арасындагы тең салмакты камсыз кылуучу мамилелердин жана өз ара аракеттешүүлөрүн: жумуш берүүчүлөрдүн, жумушчулардын, кесиптик бирикмелеринин жана мамлекеттин катышуусунун өзгөчө түрү катары ачып берет.

Негизги сөздөр: социалдык өнөктөштүк, саясий стабилдүүлүк, жамааттык келишим, социалдык-эмгек чөйрөсү, социалдык коргоо, макулдашуулар, мыйзамдык ченем актылары, кызыкчылыктар, эмгек укуктары, бийлик органы, социалдык акыйкаттуулук.

В этой статье автор раскрывает суть правового регулирования социального партнерства, социально-трудовых отношениях в рыночных условиях, что обеспечивает баланс интересов сторон: работодателей, работников, профсоюзов и государства и их взаимодействия.

Ключевые слова: социальное партнерство, политическая стабильность, коллективный договор, социально-трудовая среда, социальная защита, договора, законодательные нормативные акты, интересы сторон, трудовое право, государственные органы, социальная справедливость.

In the article the author researches the essence of social partnership, its legal regulation, labor relations in society in market conditions, providing balanced interests of sides, their interaction: employers, employees with participation of government.

Key words: social partnership, social stability, colleagues agreement, social-labor environment, social protection, agreements, acts of law norm, interests, labor rights, government, social justice.

Социалдык-экономикалык жана саясий стабилдүүлүк, туруктуу экономикалык өнүгүү булар биздин өлкөдөгү жарандарды тынчсыздандырган негизги көйгөйлөр болуп саналат. Социалдык акыйкаттуулукка негизделген таасирдүү экономиканы жана коомду түзүү социалдык жана экономикалык жашоого катышуучу тараптардын бир ымалага келишинде ийгиликтүү болот.

Дүйнөлүк тажрыйбалардан иштелип чыккан социалдык баарлашуу – бул социалдык мамилелердин өзгөчө тиби жана базар экономикасындагы азыркы коомдун мүнөзүн көргөзөт.

Өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн тажрыйбалары көрсөткөндөй, ар түркүн реформалар-

дын (экономикалык, социалдык ж.б.) натыйжасы накталай иштиктүү баарлашуудан көбүрөөк көз каранды. Ошондой эле бул мамилелерди дайыма өнүктүрүп турууну да акыркы орунга калтырбашыбыз керек. Канчалык социалдык баарлашуунун механизмдери колдоо тапса, “...туруктуулук жана социалдык дүйнө негизги стратегиялык тапшырмаларды аткарууга бардык социалдык өнөктөштүктөрдүн күчү ошончолук биригет” [1, 16-б.].

Анын үстүнө социалдык өнөктөштүк системасы эмгек мамилелеринин тартиби, социалдык байланыштар боюнча “...көптөгөн каражаттарга жана мүмкүнчүлүктөргө жол ачат, болгону аларды натыйжалуу колдоно билүү керек” [2, 28-б.].

Кыргыз Республикасы – эгемендүү, демократиялык, укуктук, мамлекеттик башкарууга дин аралашпаган, унитардык, социалдык мамлекет [3] деп жарыялоо белгилүү бир милдеттерге жана аны менен бирге социалдык өнөктөштүктү өнүктүрүүгө да байланышта болот.

Кыргызстан көз карандысыздыкты алгандан кийин мурдагы административдик-топтук экономиканын ордуна социалдык рыноктук экономикага өтүү процессинде чарба жүргүзүүнүн негизин көбүрөөк рыноктук усулдар басат. Ушуга байланыштуу өлкөнүн коомдук-саясий жана экономикалык жашоосунда радикалдык кыймылдар болуп турат. Жогорудагылар менен катар социалдык-эмгек чөйрөсүндө да чоң өзгөрүүлөр болуп, улуттук экономиканын өнүгүү багыттары жана абалы көп нерсени аныктайт. Жаңы социалдык жана экономикалык алакалар жумушсуздук көйгөйүнө, социалдык коргоого, эмгекке умтулууга, эмгек акыларга ж.б. жаны мамилелерди колдонуу зарылдыгын алдын алат. Базар экономикасында субъектилер арасында: жалданган жумушчулар, жумуш берүүчүлөр менен мамлекет бөтөнчө болуп саналбайт, тескерисинче алар бири-бири менен тыгыз байланышта болот. “Социалдык өнөктөштүк алардын тил табышуу кызыкчылыгы катары эмгек жана капиталга болгон келишпестикти жымсалдайт, же болбосо ал чыр-чатактуу атаандаштыктан кызматташууга алып келген көпүрөнү билдирет” [4, 118-б.].

Коомдогу социалдык стабилдүүлүк жана экономиканын өнүгүшүндөгү өзгөрүүлөр баарынан мурда жумушчулар менен өндүрүлгөн каражаттын ээсинин

бири-бири менен болгон байланышынын мүнөзүнөн көз каранды. Мындай байланыштар системасы социалдык экономиканын бирден бир маанилүү өңүтү болуп саналат. Ал социалдык өнөктөштүк идеологиясын ишке ашыруунун жолдорун табат. Социалдык өнөктөштүк өзү менен бирге цивилизациялык системанын социалдык эмгек чөйрөсүнө болгон мамилесин алардын натыйжалуу бирдиктүү иш-аракеттер кызыкчылыктарынын дал келиши менен көрсөтөт. Ал Кыргызстан үчүн учурда социалдык өнөктөштүк системасын өнүктүрүүнүн фактору катары гана эмес, өлкөнүн социалдык стабилдүүлүгүнө, ошондой эле экономиканын кыймылдуу өнүгүшүндөгү маанилүү шарт болуп саналат.

«Социалдык өнөктөштүктүн көп жылдык эл аралык практикасы өнөктөштүк мамилелерди жүзөгө ашыруунун ар түрдүү ыкмаларын иштеп чыккан» [5, 140-б.]. Заманбап шарттарда көптөгөн өлкөлөр, айрыкча өнүккөн өлкөлөр калктын жашоо деңгээлинин жогорулашына көбүрөөк көңүл бөлөт: жакырчылыктын, жумушсуздуктун кыскарышы, калкты толук кандуу тамак-аш жана турак-жай менен камсыздоо ж.б.

Кыргызстанда ачык демократиялык, жарандык коомдун калыптанышы тарыхый өзгөчөлүктөр тууралуу билимдердин, өнөктөштүк мамилелер системасын орнотуу жана өнүктүрүү жараянынын актуалдуулугун аныктайт. Муну менен бирге чет өлкөлөрдүн бай тажрыйбасын кылдат өздөштүрүү да маанилүү. Булар ар түрдүү социалдык топтордун арасындагы татаал шарттарда социалдык экономиканы орнотууга, тилектештик жүрүм-турум механизм иштеп чыгууга, эмгек мамилелерин жөнгө салууда жаны жолдор менен ыкмаларды жаратууга жол ачат. Ошондой эле кызыкдар тараптар арасындагы бири-бирине болгон рыноктук форманы улуттук өзгөчөлүктөрдүн эсебинен коомдун жаркын келечегин түзүү максатын көздөйт.

Республикадагы “чуулгандуу” окуялардын таасиринин натыйжасында өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүн ондогон жылдарга артка калтырды. Бул шарттарда региондук бөлүмдөрдүн же эмгекчилердин категориялык бөлүмдөрүнүн социалдык-экономикалык өнүгүүгө жетүүсү жөнүндө баарлашуу кыйынга турду. Мунун баары социалдык өнүгүү процессине, анын ичинде социалдык баарлашуу жараянына терс таасирин тийгизди.

Социалдык өнөктөштүк революциялык зомбулук коомдук түзүлүштүн өзгөрүүсүнүн идеологиясына каршы болгон жумушчулар менен капиталисттердин ортосундагы социалдык карама-каршылыкты чечүүнүн натыйжалуу каражаты катары индустриалдык коомдун алдында жаралган (XIX к. башы – XX к. аягы). Мамлекеттик башкаруу органдарынын жана кесиптик бирликтердин аракеттенүүсүндө жалданма жумушчулар менен жумуш берүүчүлөрдүн ортосундагы конструктивдүү сүйлөшүү процесси сунушталат.

Учурда Кыргыз Республикасындагы социалдык – эмгек өнөктөштүгүн жөнгө салуучу укуктук база

түзүлүп, бир нече мыйзамдардын негизин шарттап келет. Бул мыйзамдардын кабыл алынышы менен жамааттык эмгек мамилелерин жөнгө салган укуктук ченемдердин системасы, булардын ичинен социалдык өнөктөштүк мамилеси өзгөчө орунду ээлейт. [6, 163-б.].

Албетте, биздин ички улуттук мыйзам ченемдүүлүктөрүбүздүн мазмунуна Эл аралык Эмгек Уюмунун (ЭЭУ) бир нече конвенциялары киргизилген. Ага ылайык Эл аралык Эмгек Уюмунун бардык мүчөлөрү Декларацияда мазмуну көрсөтүлгөн белгилүү конвенцияларды бекитпесе дагы, аларды аткарууга милдеттүү. Эл аралык Эмгек Уюму, мүчөлөрү, анын ичинде Кыргыз Республикасы аткарууга милдеттүү болгон конвенциялардын ичиндеги жамааттык келишимдердин жыйынтыгы жана макулдашуулар, жамааттык келишимдер менен байланышкан маселелер каралган.

Заманбап социалдык баарлашууну жүргүзүүгө жетиштүү мыйзамдар жана укуктук ченемдик актылар бар экендиги белгилүү. Тилекке каршы, өз ара урматтоо принциптеринин социалдык акыйкаттыктын социалдык өнөктөштүк принциптеринин өнөктөштүк, жалданган жумушчулардын кызыкчылыгын коргоого таянган мыйзам катары чыгарылган жоболордун бардыгы социалдык өнөктөштүктүн өз ара мамилесинин ченеми катары каралат.

Мамлекет жумуш берүүчүлөрдүн бирикмелери менен кесиптик бирликтер үчүн маанилүү маселелерди өзүнө калтырат: минималдуу социалдык-эмгектик стандарттарды орнотуу, эмгектик мамилелердин жамааттык-келишим масштабдуу түрдө жөнгө салуу ж.б. Буга байланыштуу мамлекет бир кыйла иш берүүчүлөр бирикмелери менен кесиптик бирликтердин ортосундагы келишимдердин негизинде шарттарды так иштеп чыгып, эмгек жаатында алардын кызыкчылыктарынын шайкеш келишин камсыздайт.

Колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, коомдук өнөктөштүк мамлекеттик бийлик органдары менен өз ара тыгыз байланышта. Ал иш берүүчүлөр менен кесиптик бирликтердин өз ара ырааттуу экономикалык жана коомдук саясатты, эмгек мамилелери боюнча саясатты, ошондой эле иш берүүчүлөр менен кесиптик бирликтердин ортосундагы эки тараптуу мамилелердин, мамлекеттик тараптардын ортосундагы кызматташтыктын өлчөмдөрүн аныктайт.

Биздин оюбузча, натыйжалуу социалдык өнөктөштөрдүн бар болушу коомдук маанилүү маселелерден болуп саналат. Бул көрүнүшкө социалдык диалог көйгөй бойдон калууда: жамааттык сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүдөгү тоскоолдуктар, кесиптик бирликтердин кызматкерлердин кызыкчылыгын коргогон ишмердүүлүгү, жамааттык сүйлөшүүлөр жана макулдашуулардын жыйынтыктары ж.б.

Бул жагдай азыркы социалдык өнөктөштүктүн натыйжалуу иштешине өнөктөштөр ортосунда камсыз кылалбай жаткандыгында. Ал эми, дүйнөлүк критерийлер боюнча, биздин мамлекет иш берүүчүлөр менен кесиптик бирликтердин расмий күчтүү

кесиптик бирлик кыймылы болуусуна шериктеш эмес жана кызыкпайт деп таанылат.

Республикада социалдык өнөктөштүктүн абалына кандайдыр бир деңгээлде өндүрүштүн жана экономиканын таасири тийгизүүдө, натыйжада ири компанияларга жана уюмдарга кичи компаниялар кирип турат. Айрыкча, тейлөө чөйрөсүндө, чакан жана орто бизнесте, айыл чарбада ар кандай себептерден улам кесиптик бирлик уюмунун түзүүгө кызыкчылыгын көрсөтө бербейт. Мындан тышкары бийлик, коомдогу социалдык өнөктөштүктү өнүктүрүүдөгү жоопкерчиликти жана кызыгууну байкабай келет.

Коомдук диалогдун чечилбеген маселелеринин бири социалдык өнөктөштөрдүн саясий жана каржылык мүмкүнчүлүктөрүнүн ар түрдүү болушу саналат. Алар жетишилген натыйжаларды мыйзамдын жардамы менен бекемдөөгө аракет кылышат. Бул үчүн, маалымат жана саясий бийликке жетүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу түрүндө мүмкүнчүлүктөрү бар, ошондой эле башка өнөктөштөрдүн ишин көзөмөлдөө укугу бар. “Дал ушул себептен улам активдүү коомдук күчтөр саясий бийликти коомдук пикир менен мамлекеттик органдарды колдоону камсыздап, аткаруу бийлигинин органдарынын таасирин жоюу менен ага үстөмдүк кылууга аракет кылып жатышат” [7, 146-б.].

Бул коомдук өнөктөштүк саясатынын коомдук-саясий өнөктөштүккө болгон жаңы өзгөчөлүгү, кыскача айтканда, коомдук жана саясий абалдын кадимкидей иштешин турукташтырат.

Ошентип мыйзамдардын жоболору элдин кызыкчылыгы үчүн иштеп, коомдук туруктуулукка жетишүү үчүн жеке демилге жана көйгөйдү толук түшүнүүсү керек. Ошондой эле ал коомго багытталган мамлекеттик саясаттын ажырагыс бөлүгү болуп жарыяланышы үчүн коомдук өнөктөштүк институтун өнүктүрүү үчүн тараптардын жоопкерчилиги маанилүү экендигин баса белгилөөгө болот.

Адабияттар:

1. Шахаев М.В. Юридическая сущность коллективных соглашений: юрид.илим.канд.дис... - Пермь, 2004. - 16- б.
2. Орловский Ю.П. Проблемы совершенствования трудового законодательства // Журнал российского права. - М., 2005. - №8.
3. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2016-жылдын 28-декабрындагы №218 - Мыйзамынын редакциясы [Текст].
4. Трудовое право России: учебник / А.Я. Рыженков, В.М. Мелихов, С.А. Шаронов. - М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. - 435 б.
5. Раманкулов К.С. Кыргыз Республасынын Эмгек укугу. - Бишкек, 2013. - 576 б.
6. Карынов Ч.К. Социалдык өнөктөштүк: укуктук жөнгө салуунун түшүлүшү жана өнүгүү келечеги. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек: №6. - 2016. - 243 б.
7. Совко Е.А. Роль профсоюзов в защите трудовых прав работников // Журнал трудовые споры. - М., 2005. - №6.

Рецензент: д.ю.н., доцент Аманалиев У.О.